

Сергій Бардаш

доктор еконічних наук, професор,
професор кафедри готельно-ресторанної справи та туризму,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Україна, Київ
serg.bardash@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5711-5229

**ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ТУРИСТИЧНОЇ РЕНТИ ЯК ФАКТОРУ
САМОРОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ**

Анотація. Актуальність дослідження обумовлена критичним станом туристичної індустрії. Враховуючи факт, що на боротьбу зі світовою пандемією витрачаються чималі державні фінансові ресурси, актуалізуються питання пошуку нових джерел фінансування процесу відродження туристичної індустрії, одним з яких може бути туристична рента. Мета дослідження полягає у визначенні економіко-правових підстав вартісної оцінки туристичної ренти. Теоретичною основою дослідження слугували, нормативна-правові акти, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з економічної теорії, теорії та практики туризму. Методологічною основою дослідження є: діалектичний метод пізнання сутності туристичної ренти та туристичних ресурсів як рентоутворюючого фактора; загальнонаукові методи (аналіз, абстрагування, синтез, узагальнення) як основи критичної оцінки системи теоретичних знань та формування належних підстав для формулювання пропозицій щодо встановлення економіко-правового виміру туристичної ренти як фактору саморозвитку національного туризму. Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні економічної сутності туристичної ренти, поняття «туристичні ресурси», встановленні правових передумов її виникнення та способів її вартісного вимірювання. Практичне значення результатів дослідження полягає у викладенні рекомендацій, провадження яких може удосконалити механізм рентних відносин у галу туризму. Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо залучення туристичної ренти та рентних платежів до системи заходів самофінансування, регіонального та загальнодержавного фінансування розвитку національного туризму.

Ключові слова: туризм, туристична рента, туристичні ресурси, рентні платежі

Формул: 1, табл.: 0, бібл.: 42

JEL Classification: G30, L83, P43,

Serhii Bardash

Doctor of Science (Economics), Professor,
Professor at the Department of Agricultural Consulting and Tourism
National University of Life and Environmental sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv
serg.bardash@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5711-5229

ECONOMIC AND LEGAL DIMENSION OF TOURIST RENT AS A FACTOR OF SELF-DEVELOPMENT OF NATIONAL TOURISM

Abstract. The study's relevance is determined by the critical state of the tourism industry. Taking into account that considerable state financial resources are being spent on the fight against the global pandemic, the issue of finding new funding sources for the tourism industry revival. It could be a tourist rent. This study's purpose is to determine the economic and legal basis for the tourist rent valuation. Legal acts and scientific publications on economic theory, tourism theory, and practice were used as the research's theoretical basis. The methodological basis of the research is a dialectical method, which is used to study the tourist rent essence and tourist resources as a rent-generating factor. Moreover, general scientific methods (analysis, abstraction, synthesis, generalisation) were used as the basis for a critical evaluation of the theoretical knowledge system and for the proposals' formulation about establishing the economic and legal dimension of tourist rent as a factor of the Ukrainian tourism self-development. The scientific novelty of the research results lies in clarifying the economic essence of tourist rent, the concept of "tourist resources", establishing the legal prerequisites for its occurrence, and methods of its value measurement. The research results' practical significance lies in the presented recommendations, which implementation can improve the mechanism of rent relations in the tourism field. Prospects for further research will consist in the development of scientific and methodological provisions and practical recommendations for the tourist rent attraction and rent payments to the self-financing measures system, regional and national financing of the national tourism development.

Keywords: tourism, tourist rent, tourist resources, rent payments

Формул: 1, табл.: 0, бібл.: 42

JEL Classification: G30, L83, P43

Вступ. Наявні ознаки економічної стагнації, обумовленої впливом пандемії COVID-19 [Melnychenko 2021a; Prokopenko, Miśkiewicz 2020], у багатьох країнах світу суттєво збільшують ймовірність ризику настання системної економічної кризи через розбалансованість розвитку різних секторів економіки, зумовлену наявними логістичними обмеженнями.

Найбільших збитків зазнала світова туристична галузь. Зокрема, за даними ООН збитки світової туристичної галузі від пандемії коронавірусу в 2021 році можуть скласти два трильйони доларів. Цей показник аналогічний сумі втрат у 2020 році. Хоча в ООН зафіксували зростання туристичних прибутків у липні-вересні 2021 року на 58% порівняно з аналогічним періодом 2020 року, це на 64% менше, ніж два роки тому. Подальшого швидкого відновлення сектору не передбачається.

Наразі переважна більшість дослідників звертає увагу на те, що відродження туристичної індустрії має розпочатися з відродження, а в окремих випадках створення додаткових умов для комплексного розвитку внутрішнього туризму. Відповідно, одним з джерел фінансування та самофінансування національного туризму має бути туристична рента, що виникає внаслідок діяльності суб'єктів туристичної діяльності, які використовують туристичні ресурси та яка утворюватиме додатковий дохід та рентний платіж за використання туристичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти наукового обґрунтування процесів формування, використання туристичної ренти розглянуто у публікаціях І Ансоффа, І. Антоненко, І. Балабанова, М. Бойко, В. Бранчева, З. Горбильової, І. Дем'янової, І. Зоріна, Н. Леоненко, Г. Казачковської, В. Квартальнова, В. Козирєва, Д. Ковальова, Т. Ткаченко та інших.

Серед останніх публікацій найбільшої уваги заслуговують праці, що були присвячені дослідженню економічної сутності туристичної ренти, запропоновані способи її розрахунку та використання для розвитку індустрії туризму [Ковальов, 2006; Ткаченко, 2006; Дем'янова, 2009; Харічков & Дишловий, 2010; Казачковська, б.д.; Козирєв, 2012; Бойко, 2013; Антоненко, 2014; Леоненко, 2021].

Високо оцінюючи внесок авторів досліджених публікацій у розвиток теорії туристичної ренти, дискусію щодо визначення обсягу, розподілу та використання туристичної ренти варто визнати незавершеною, адже жодна з рекомендацій не набула практичного втілення, що суттєво уповільнює розвиток туристичної індустрії.

Мета дослідження полягає у визначенні економіко-правових підстав вартісної оцінки туристичної ренти.

Методи та матеріали дослідження. Методологічною основою дослідження є: діалектичний метод пізнання сутності туристичної ренти та туристичних ресурсів як рентоутворюючого фактора; загальнонаукові методи (аналіз, абстрагування, синтез, узагальнення) як основи критичної оцінки системи теоретичних знань та формування належних підстав для формулювання пропозицій щодо досягнення мети дослідження.

Теоретичною основою дослідження слугували наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених з економічної теорії, теорії та практики туризму та фінансів [Melnychenko 2020a, 2020b, 2021b, Melnychenko et al. 2021; Novak et al. 2021; Osadcha, Melnychenko 2021; Osadcha et al. 2021; Shkodina et al. 2020; Vatamanyuk-Zelinska, Melnychenko 2020; Осадча, Мельниченко 2021; Miśkiewicz 2018; Miśkiewicz 2020; Miśkiewicz 2021; Miśkiewicz 2022].

Результати дослідження Вивчення розвитку наукової думки провідних економістів, починаючи від В. Петті, Дж. Локка, Д. Норса, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміта, Ж.Б. Сея, Д. Рікардо, Дж. С. Мілля, К. Маркса, В. Парето, Дж. Робінсона, А. Маршалла, Д. А. Ворчестера, А. Пезенті, результати якого було викладено у монографії [Бардаш, Осадча, 2019], а також А. Крюгер [Krueger 1974], Дж. Б'юкенена [Buchanan 1980], Дж. Таллока [Tullock 1988] та інших свідчать, що пізнання феномену ренти триває [Bardash, Osadcha 2017, 2018, 2018; Miśkiewicz, Rzepka, Borowiecki, Olesiński 2021; Miśkiewicz, Matan, Karnowski, 2022; Saługa, Szczepańska-Woszczyna, Miśkiewicz, Chład 2020].

Зарубіжні, а також вітчизняні науковці прикладають чимало зусиль для комплексного розв'язання одного з найбільш актуальних та складних питань сучасності, - формування, розподілу та перерозподілу ренти, однак ставити крапку у дослідженнях зарано. Таке твердження залишається актуальним й для туристичної ренти.

Сутнісне осмислення дефініцій туристичної ренти, наведених у публікаціях [Ковальов 2006; Ткаченко 2006; Дем'янова 2009; Харічков, Дишловий 2010; Казачковська б.д.; Козирєв 2012; Бойко 2013; Антоненко 2014; Леоненко, 2021] свідчить, що під туристичною рентою розуміється особливий факторний дохід власника туристичних ресурсів, створений туристичними підприємствами, які не є власниками туристичних ресурсів, що стягується власником цих ресурсів із користувачів.

На думку авторів публікації [Жарічков, Дишловий 2010], за результатами рекреаційно-туристичного природокористування відбувається зниження природного капіталу з одночасним приростом людського капіталу та валового доходу суб'єкта природокористування, а отже формування рентного доходу.

Слід також звернути увагу на те, що переважна більшість дослідників ототожнюють туристичну ренту з рентним платежем та пропонують різні методики його визначення.

Науковці, які досліджували теоретичні та практичні аспекти туристичної ренти, зазначають, що аналогічно до природної ренти, туристична рента поділяється на монопольну, диференціальну та абсолютну. За основу виокремлення монопольної туристичної ренти покладена унікальна якість туристичних ресурсів, що використовуються у процесі надання туристичних послуг. Саме унікальність таких туристичних ресурсів, на думку окремих дослідників, формуватиме реальну можливість встановлення на ці ресурси вищої форми недосконалості сучасного ринку - абсолютної, або чистої, монополії. У даному випадку неабиякого значення набуває доступ до використання таких унікальних туристичних ресурсів, або обмежене право на їх експлуатацію. Зрозуміло, що ексклюзивні права на відвідування, наприклад резиденції монархів країн з відповідним державним устроєм, дійсно формуватиме монопольну туристичну ренту.

Отже, монопольна туристична рента повністю базується на унікальності та винятковій корисності туристичного ресурсу, який має гранично високий ринковий попит, значно перевищуючий ринкову пропозицію через його абсолютну нееластичність. Це знаходить виявлення у монопольно високій ціні на унікальний туристичний продукт.

Основним фактором появи диференціальної туристичної ренти є використання у процесі надання туристичних послуг туристичних ресурсів нерівної якості. Такі ресурси характеризуються різним ступенем функціональної придатності для відпочинку, лікування, задоволення потреб туристів.

Ринковий механізм утворення диференціальної туристичної ренти заснований на відмінностях у якості (рівнях корисності) та обмеженості кращих і середніх туристичних ресурсів, пропозиція яких на ринку або нееластична, або недостатньо еластична, що формуватиме різницю між ринковими та індивідуальними цінами на туристичний продукт тих підприємств, які їх використовують. На нашу думку, диференціальна туристична рента може бути 1-го та 2-го родів: диференціальна туристична рента 1-го роду буде залежати від властивості туристичного ресурсу, диференціальна туристична рента 2-го роду буде формуватися з урахуванням розміру додаткових витрат на поліпшення / підтримання / відтворення якості туристичного ресурсу для його подальшого ефективного використання.

На думку окремих дослідників абсолютна туристична рента вникатиме за умови нееластичності пропозиції туристичного ресурсу протягом тривалого періоду, що обумовлюватиме попит на туристичний продукт, споживання якого супроводжуватиметься експлуатацією відповідного туристичного ресурсу.

Ринковий механізм утворення абсолютної туристичної ренти становитиме розмір рентної плати за використання / експлуатацію рентного ресурсу, відповідно її одержувачем буде власник туристичних ресурсів, - держава, територіальна громада, окрема фізична особа. Якщо туристична організація у власності або оперативному управлінні матиме туристичні ресурси, тоді вона набуватиме статус одержувача відповідної ренти. У надавача туристичних послуг, що залучає туристичні ресурси у процес їх формування та надання, абсолютна туристична рента може мати місце нетривалий період, її розмір буде поступово зменшуватися, а процедура її визначення буде вкрай ускладнена.

Отже, визначаючи туристичну ренту як факторний дохід, переважна більшість дослідників зазначає, що його одержувачем є власник туристичних ресурсів.

Відповідно, перед науковцями постає низка завдань:

1. Визначення переліку ресурсів, що можуть бути визнані туристичними ресурсами;
2. Персоніфікація власників туристичних ресурсів, - кінцевих одержувачів туристичної ренти, у т.ч. у формі рентних платежів;
3. Визначення методики вартісної оцінки туристичної ренти;
4. Формулювання пропозицій щодо визначення розмірів рентних платежів;
5. Визначення суб'єктів-платників рентних платежів

1. Як зазначалося вище, головним фактором виробництва туристичного продукту, що формує туристичну ренту, є туристичні ресурси, які у своїй переважній більшості, на відміну від матеріального виробництва, не належать суб'єкту туристичної діяльності.

У даному дослідженні ми не ставимо за мету поставити крапку у існуючій полеміці щодо трактування поняття «туристичні ресурси». На нашу думку, це зробити вкрай проблематично, адже туристичні ресурси є найбільш невизначеними за своїм складом ресурсами. Прикладом складності розв'язання такої полеміки є поява, наприклад, космічного туризму та відповідного визначення туристичного ресурсу.

Наразі серед великої плеяди дослідників, таких як П. Дефер, В. Квартальнов, І. Твердохлебов, В. Козирев, О. Любіцева, Т. Ткаченко, М. Мальська, М. Бойко та інші, жодному не вдалося сформулювати об'єднуючу дефініцію туристичних ресурсів. Майже кожний з дослідників намагався та намагається уточнити поняття «туристичні ресурси» й вибудувати класифікацію туристичних ресурсів, що, у першу чергу, на нашу думку, корелюється з суб'єктивним світоглядом на дане питання.

Наразі згідно ст. 3 Закону України «Про туризм» під туристичними ресурсами України розглядаються пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності [Верховна рада України 2020]. На нашу думку, зазначення того, що це туристичні ресурси України, робить таке визначення вкрай суб'єктивним, адже з наукової точки зору на сутність будь-яких ресурсів не повинно впливати місце їх розташування. Також наведене визначення не формує жодного уявлення ні про форму таких ресурсів, відповідно, ні про методи їх інвентаризації, проведення якої передбачалося Постановою Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-20210 роки» (п. 15. Проведення інвентаризації та оцінки природних та історико-культурних ресурсів) (Кабінет міністрів України, 2002; Furmaniak, Gauden, Patrykiewicz, Miśkiewicz, Kowalczyk 2018). Варто зазначити, що за раніш сформованого розуміння сутності та видів туристичних ресурсів проведення інвентаризації виглядало проєктом, що приречений на провал. Те саме, навіть ще у більшому ступені, стосувалося й оцінки туристичних ресурсів.

Наразі, на нашу думку, наукова спільнота несуттєво просунулася у розв'язанні питання ідентифікації поліморфної сутності туристичних ресурсів.

На сьогоднішній день у проаналізованих дефініціях туристичних ресурсів простежується тенденція до виділення цілого ряду факторів, що впливають на їх стан та розвиток. У наукових працях автори детально характеризують зміст поняття «туристичні ресурси» за ознаками споживчої вартості, взаємодії, туристичного продукту, туристичного потенціалу, комплексності, рекреаційності, людського втручання. Це далеко неповний перелік ознак, покладених в основу визначення поняття «туристичні ресурси», відповідно процедура його уточнення триватиме й надалі.

На даний час визначення змісту поняття «туристичні ресурси» відбувається за трьома підходами:

1. Еколого-економічним, який ґрунтується на оцінці споживчої вартості туристичних благ і ресурсів;
2. Функціональним, який ґрунтується на необхідності задоволення потреб туристів;
3. Територіальним, яким полягає у визначенні й територіальній локалізації туристичних ресурсів.

Визначення сутності та повного складу туристичних ресурсів є на стільки ускладненим, що до туристичних ресурсів також відносять поточні події [Любіцева 2003].

На нашу думку, під туристичними ресурсами слід розуміти об'єкти та явища антропогенного та природного походження, які використовуються для задоволення різноманітних потреб споживачів туристичних послуг.

Так об'єктами антропогенного походження є пам'ятки архітектури, музеї, споруди релігійного призначення, об'єкти іншого культурного, спортивного, медичного та іншого рекреаційного призначення, інфраструктурні об'єкти. До антропогенних об'єктів варто включити і такий нематеріальний об'єкт або явище як культура (звичаї, обряди, пісні тощо) окремих етнічних груп.

Відповідно, об'єктами природного походження є будь-які природні об'єкти, зовнішній вигляд яких має мінімальне антропогенне втручання, споглядання якого або перебування в якому задовольняє потреби туриста. Це може бути водоспад, гірська річка, тропічний ліс, гірський пейзаж, берег моря, морська фауна, дюни пустелі, море та його хвилі тощо.

Варто зважати на те, що означені об'єкти визнаються туристичними лише в контексті формування та споживання туристичного продукту. В багатьох інших випадках, - поза господарською діяльністю, вони такими не є. Так для мешканців узбережжя море, у переважній більшості, є звичними об'єктом споглядання, як гірський перевал для мешканця, що проживає у гірській місцевості.

Отже, джерелом туристичної ренти, економічна сутність якої не може відрізнитися від визначення економічної ренти, викладеного у публікації [Бардаш, Осадча 2019], є всі туристичні ресурси, які безпосередньо залучені у процес задоволення потреб туристів, формують конкуренту перевагу, використовуються у відповідності до встановлених правових режимів на договірній основі (орендовані земельні ресурси, водні та лісові ресурси з правом проведення капітальних вкладень щодо їх поліпшення та їх виняткового використання, права на відвідування антропогенних туристичних ресурсів).

2. Персоніфікація власників туристичних ресурсів, - кінцевих одержувачів туристичної ренти у формі рентних платежів є однією з умов розв'язання проблем туристичної ренти.

На нашу думку концепція туристичної ренти має ґрунтуватися на повній реалізації теорії права власності, - визначенні правових підстав ідентифікації ренти, як основного елементу рентних відносин. Ми погоджуємося з твердженням В. Козирєва, який зазначає, що сучасна економічна теорія права власності та соціальний характер туризму вимагають поліморфізму та чіткого поділу прав власності між органами влади та туристичними організаціями. В кінцевому результаті необхідно реалізовувати специфікацію прав власності: кожний туристичний об'єкт (ресурс) отримує власного конкретного господаря (орган влади), який доручає використання цих ресурсів конкретній фірмі на договірних (контрактних) умовах. За таких підходів туризм стає соціально контрольованою сферою [Козирєв 2012].

Відповідно, враховуючи правову основу реалізації рентних відносин на умовах договору ренти є те, що одержувач ренти повинен бути власником майна, яке передається під виплату ренти, оскільки цей договір спрямований на передання права власності на майно. У разі передачі під виплату ренти майнових прав, особа-відчужувач має бути наділена цими правами (тобто, мати право на їх реалізацію) [Bardash, Osadcha 2018].

З урахуванням зазначеного встановлено, що формування механізму рентних відносин в частині розподілу та перерозподілу туристичної ренти має відбуватися на підставі специфікації прав власності та визначення повного складу суб'єктів рентних відносин, зокрема:

- держави (стосовно туристичних ресурсів державної форми власності, за експлуатацію яких суб'єктами туристичного підприємництва мають сплачуватися рентні платежі (на підставі укладених договорів, дозволів, ліцензій тощо));
- територіальних громад (стосовно туристичних ресурсів комунальної форми власності, за експлуатацію яких суб'єктами туристичного підприємництва мають сплачуватися рентні платежі (на підставі укладених договорів, дозволів, ліцензій тощо));
- фізичних та юридичних осіб - власників / розпорядників туристичних ресурсів, які надали дозвіл суб'єктам туристичної індустрії на їх тимчасове використання.
- суб'єктів туристичної діяльності - одержувачів ренти, - наддоходу в наслідок використання туристичних ресурсів як фактора виробництва у процесі реалізації туристичного продукту, окремих туристичних послуг.

3. Також до питань, що суттєво ускладнюють процедуру ідентифікації туристичної ренти слід віднести її вартісне визначення. Так, на думку І. Дем'янової [Дем'янова 2009, с. 11-12] туристична рента складається з:

- початкової, базової вартості, що формується завдяки якості природних ресурсів, їх місцезнаходження тощо, та не залежить від людської діяльності;
- частини вартості, що створюється людською діяльністю, суспільними зусиллями, яка формується за рахунок покращання умов використання туристичних ресурсів, що відбулось не за рахунок зусиль власника ресурсів або туристичної організації, а за рахунок інших суб'єктів економічних відносин (будівництво автомагістралі, аеропорту, спортивної арени тощо);
- додаткової вартості, сформованої капітальними витратами власника туристичних ресурсів, або суб'єкта, що їх експлуатує.

Означений склад туристичної ренти І. Дем'янова пропонує покласти в основу розподілу ренти, - перші дві частини пропонується вилучати на розвиток туристичної галузі, адже туристична організація для одержання таких частин ренти не понесла жодних витрат. Третя частина туристичної ренти, на думку І. Дем'янової, за усіма ознаками належить користувачу та відповідає його затратам праці та капіталу [Дем'янова 2009, с. 13].

Є й інший підхід, згідно якого, на думку М. Бойко, розмір туристичної ренти буде дорівнювати розміру перевищення суспільно необхідних витрат праці над витратами на виробництво та реалізацію туристичного продукту [Бойко 2013].

На нашу думку, реалізація викладених пропозицій у публікаціях [Дем'янова 2009; Бойко 2013] є вкрай ускладненою, адже перша та друга частина вартості туристичної ренти може бути визначеною на основі постійного моніторингу, організованого на загальнодержавному рівні, що організувати наразі нереально. Щодо третьої частини туристичної ренти, запропонованої І. Дем'яновою (2009), також залишають питання, адже,

якщо відсутні капітальні витрати суб'єкта, що експлуатує туристичні ресурси, відсутня додана вартість та, відповідно та частина туристичної ренти, що має залишатися у суб'єкта туристичного підприємства. Пропозиція М. Бойко щодо ідентифікації туристичної ренти [Бойко 2013] відповідає загальним теоретичним конструкціям, проте на практиці також є недосяжною щодо її реалізації.

З урахуванням раніш проведених досліджень, викладених у публікації [Осадча 2016], а також з урахуванням певної полемічності пропозицій попередників нами пропонується визначати туристичну ренту як додатковий дохід від використання туристичних ресурсів, що одержуватиме суб'єкт туристичного підприємства, який реалізує туристичні послуги в межах національного туризму за формулою:

$$R_{\text{тур}} = ЧВ_{\text{тур}} - НВ_{\text{тур}} - НП_{\text{тур}} \quad (1)$$

де:

$R_{\text{тур}}$ - сума туристичної ренти, грн;

$ЧВ_{\text{тур}}$ - чиста виручка від реалізації туристичного продукту, грн;

$НВ_{\text{тур}}$ - нормальні витрати туристичного підприємства на формування туристичного продукту, грн;

$НП_{\text{тур}}$ - нормальний прибуток, грн.

З одержаної туристичної ренти означені суб'єкти туристичного підприємства мають сплачувати фіксований відсоток власникам туристичних ресурсів.

4. Визначення розміру туристичної ренти суб'єктів туристичної діяльності, що функціонують у межах виїзного туризму є найбільш складним питанням, адже під час споживання туристичного продукту експлуатуються туристичні ресурси, що знаходять в юрисдикції інших країн. Відповідно туристичну ренту у першу чергу мають одержувати власники туристичних ресурсів, що знаходять у закордонних туристичних дестинаціях. За відсутності договорів ренти процедура вартісного визначення туристичної ренти є неможливою. Отже, з метою дотримання принципу справедливості, а також дотримання єдиного підходу до усіх суб'єктів туристичного підприємства - резидентів, туристичні оператори, що реалізують закордонні тури мають сплачувати рентні платежі. Майже тотожної позиції дотримують й інші дослідники, проте єдиної методики визначення туристичної ренти, - рентних платежів немає, адже останні пропонується визначати:

- у формі процентної ставки або фіксованої суми від собівартості одиниці рекреаційно-туристичного продукту [Харічков, Дишловий 2010];
- у формі процентної ставки від величини валового доходу [Харічков, Дишловий 2010];
- у формі процентної ставки від прибутку (валового або чистого) [Харічков, Дишловий 2010], що залишається після сплати податків [Казачковська, б.д.; Козирєв 2012], норми прибутку або норми рентабельності [Харічков, Дишловий 2010; Казачковська, б.д.; Козирєв 2012];
- за твердою ставкою з валової виручки від реалізації туристичних послуг [Ковальов 2006; Казачковська, б.д.; Козирєв 2012].

На нашу думку, найбільш оптимальною методикою визначенні розміру рентних платежів для суб'єктів, що реалізують зарубіжні тури, є їх визначення у розмірі 0,1% від ціни реалізації одного туристичного ваучера. Такий підхід убезпечить ймовірність сплати

туристичної ренти за умови штучної збитковості та створить недуже потужне, однак стабільне фінансове джерело для розвитку національного туризму.

5. Визначення повного переліку платників туристичної ренти є обов'язковою умовою єдиного справедливого підходу до оцінки результатів діяльності суб'єктів туристичного підприємництва, а також умовно паритетного внеску у формування фонду подальшого розвитку національного туризму. Для реалізації даного завдання, окрім вище викладеної пропозиції щодо визначення рентних платежів для суб'єктів, що реалізують закордонні тури нами пропонується визначати розмір рентного платежу для суб'єктів, що реалізують тури або надають туристичні послуги в межах в'їзного та внутрішнього туризму у розмірі 20% від одержаної туристичної ренти, визначеної за формулою (1).

Висновки. Туристична рента може стати реальним економічним важелем активізації розвитку туризму, оскільки рентні механізми не тільки обумовлюють поповнення дохідної частини бюджетів територіальних громад, а й забезпечують вирівнювання умов конкуренції суб'єктів туристичного бізнесу.

Джерелом формування туристичної ренти є туристичні ресурси, - об'єкти та явища антропогенного та природного походження, які використовуються для задоволення різноманітних потреб споживачів туристичних послуг, право на використання яких має бути закріплено за суб'єктом туристичного підприємництва.

Відсутність прав власності, оперативного управління, будь-якої іншої форми господарського відання туристичним ресурсом унеможлиблює виникнення туристичної ренти та сплати рентного платежу.

Для завершення процесу формування економіко-правового базису туристичної ренти необхідно:

- ідентифікувати та оцінити туристичні ресурси;
- укласти загальнодержавний кадастр туристичних ресурсів;
- встановити права власності на туристичні ресурси між державою, територіальними громадами, суб'єктами туристичної індустрії (для в'їзного та внутрішнього туризму);
- прийняти рішення щодо методики розрахунку рентних платежів суб'єктів туристичної діяльності та провести її апробацію;
- розробити та запровадити механізм акумулювання та використання рентних платежів, що надходять від суб'єктів туристичного підприємництва.

Туристична рента як вид додаткового доходу суб'єкта туристичної діяльності має стати одним з джерел самофінансування підприємницької діяльності.

Джерелом фінансування процесу відновлення туристичних природних ресурсів має стати система рентних платежів, які повинні мати єдине соціально-економічне призначення - формувати фінансове забезпечення загальнодержавного, регіонального та місцевого розвитку туристичних дестинацій та туристичної інфраструктури.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у розробці науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо залучення туристичної ренти та рентних платежів до системи заходів самофінансування, регіонального та загальнодержавного фінансування розвитку національного туризму.

Список літератури

Антоненко, І. Я. (2014). Туристична рента як інструмент розвитку лісоресурсної сфери. *Інвестиції: практика та досвід*, 2, 17-20.

- Бойко, М. Г. (2013). Особливості утворення ренти в туризмі. *Ефективна економіка*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2448>
- Бардаш, С. В., Осадча, Т. С. (2019). *Бухгалтерський облік ренти: монографія*: За заг. ред. проф. С. В. Бардаша. Херс. держ. ун-т. Херсон.: ХДУ, 252 с.
- Демьянова, І. В. (2009). *Туристская рента в системе экономических отношений региона*: автореф. на соискание учен. степени канд. экон. наук., спец. 08.00.01 экономическая теория. Чебоксары, 24 с.
- Державна програма розвитку туризму на 2002-20210 роки, затверджена Постановою Кабінету міністрів України від 29 квітня 2002 р., № 583*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.01.2022 р.)
- Закон України «Про туризм», № 324/95-ВР від 15 вересня 1995 р. зі змінами та доповненнями від 14.07.2020, № 768-ІХ*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.01.2022 р.)
- Казачковська, Г. *Туристична рента як інструмент економічного регулювання розвитку туризму*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39764/15-Kazachkovska.pdf?sequence=1>
- Ковалев, Д. А. (2006). *Научные проблемы и практические задачи интеграции России в индустрию мирового туризма*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора экономических наук. Спец.: 08.00.05 Экономика и управление народным хозяйством (сфера услуг), 08.00.14 Мировая экономика. Москва. 40 с.
- Козырев, В. М. (2012). *Туристская рента*: монографія. Российская международная академия туризма. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Логос, 138 с.
- Леоненко, Н. А. (2021). *Механізми державного регулювання туристичної сфери України*. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління. Харків, 406 с.
- Любичева, О. О. (2003). Ринок туристичних послуг: навчальний посібник. К. : *Альтерпрес*, 436 с.
- ООН: збитки туризму від COVID-19 можуть скласти два трильйони доларів*. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-zbytky-turyzmu-vid-sovid-19-mozhut-sklasty-dva-trylion-dolariv/a-59965280>
- Осадча Т. С., & Мельниченко О. В. (2021). Ринок страхування життя ЄС в умовах змін клімату. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*, 3, 4-14. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2021-3-4-14>
- Осадча, Т. С. (2016). *Методологія бухгалтерського обліку та аналізу ренти*: монографія. Житомир: ПП «Рута», 292 с.
- Ткаченко, Т. І. (2006). *Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу*: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 537 с.
- Харічков, С. К., & Дишловий, І. М. (2010). Природна рента як економічний інструмент природокористування. *Економіка и управление*, 2, 93-100.
- Bardash S., & Osadcha T. (2017). Identification of the impact of globalizaton on the development of accounting methodology. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 343-351. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-343-351>
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Identification of economic and legal preconditions for rent accounting. *Baltic Journal of Economic Studies*, 1(4), 31-39. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-31-38>

- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Accounting of results of rent relations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 24-32. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-24-32>
- Buchanan, J. M. (1980). Rent seeking and profit seeking. Eds. By J. M. Buchanan, R. D. Tollison, G. Tullock. *College Station: Texas A&M University Press*, 4, 3-15.
- Furmaniak, S., Gauden, P.A., Patrykiewicz, A., Miśkiewicz, R., & Kowalczyk, P. (2018). Carbon Nanohorns as Reaction Nanochambers - a Systematic Monte Carlo Study. *Scientific Reports*, 15407. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-33725-z>
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the rent-Seeking Society, *American Economic Review*, 64(3), 291-303.
- Melnychenko, O. (2020a). Is Artificial Intelligence Ready to Assess an Enterprise's Financial Security? *Journal of Risk and Financial Management*, 13(9), 191. <https://doi.org/10.3390/jrfm13090191>
- Melnychenko, O. (2020b). Assessment of financial security of an enterprise on the basis of behavioral economics. Bulletin Of The Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. *Economic Sciences*, 44-59. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-3-44-59>
- Melnychenko, O. (2021a). The Energy of Finance in Refining of Medical Surge Capacity. *Energies*, 14, 210. <https://doi.org/10.3390/en14010210>
- Melnychenko, O. (2021b). The Prospects of Retail Payment Developments in the Metaverse. *Virtual Economics*, 4(4), 52-60. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04(4))
- Melnychenko, O., Kalna-Dubinyuk, T., Vovchak, O., & Girchenko, T. (2021). *The influence of climate change on the lifeinsurance in the EU: A panel data approach*. E3S Web Conf., 307, 07001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130707001>
- Miśkiewicz, R. (2018). The importance of knowledge transfer on the energy market. *Polityka Energetyczna*, 21(2), 49-62. <https://doi.org/10.24425/122774>
- Miskiewicz, R. (2020). Efficiency of electricity production technology from post-process gas heat: Ecological, economic and social benefits. *Energies*, 13(22), 6106. <https://doi.org/10.3390/en13226106>
- Miśkiewicz, R. (2021). The Impact of Innovation and Information Technology on Greenhouse Gas Emissions: A Case of the Visegrád Countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 14, 59. <https://doi.org/10.3390/jrfm14020059>
- Miskiewicz, R. (2022). Clean and Affordable Energy within Sustainable Development Goals: The Role of Governance Digitalization. *Energies*, 15(24), 9571. <https://doi.org/10.3390/en15249571>
- Miśkiewicz, R. (2021), Knowledge and innovation 4.0 in today's electromobility, in: Z. Makiela, M.M. Stuss, and R. Borowiecki (Eds.), *Sustainability, Technology and Innovation 4.0* (pp. 256-275), London, UK: Routledge.
- Miśkiewicz, R., Rzepka, A., Borowiecki, R., & Olesiński, Z. (2021). Energy Efficiency in the Industry 4.0 Era: Attributes of Teal Organisations. *Energies*, 14(20), 6776. <https://doi.org/10.3390/en14206776>
- Miśkiewicz, R., Matan, K., & Karnowski, J. (2022). The Role of Crypto Trading in the Economy, Renewable Energy Consumption and Ecological Degradation. *Energies*, 15(10), 3805. <https://doi.org/10.3390/en15103805>
- Novak, O., Melnychenko, O., & Oliinyk, O. (2021). *Improving the regulation of the derivatives market as an objective prerequisite for sustainable development of the global financial system*. E3S Web Conf., 307, 02002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130702002>

- Osadcha, T., & Melnychenko, O. (2021). Енергоефективність платіжних операцій. *European Cooperation*, 2(50), 18-39. <https://doi.org/10.32070/ec.v2i50.114>
- Osadcha, T., Melnychenko, O., & Spodin, S. (2021). Грошовий обіг в умовах енергетичної лихоманки. *European Cooperation*, 3(51), 7-33. <https://doi.org/10.32070/ec.v3i51.117>
- Prokopenko, O., & Miśkiewicz, R. (2020). Perception of "green shipping" in the contemporary conditions. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(2), 269-284. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(16\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(16))
- Saługa, P.W., Szczepańska-Woszczyzna, K., Miśkiewicz, R., & Chład, M. (2020). Cost of equity of coal-fired power generation projects in Poland: Its importance for the management of decision-making process. *Energies*, 13(18), 4833. <https://doi.org/10.3390/en13184833>
- Shkodina, I., Melnychenko, O., & Babenko, M. (2020). Quantitative easing policy and its impact on the global economy. *Financial And Credit Activity: Problems of Theory And Practice*, 2(33), 513-521. <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptp.v2i33.207223>
- Tullock, G. (1988). Rents and rent seeking. *The political economy of rent seeking* / Eds. Be C. Rowley, R. Tollison, G. Tullock. Boston, 251 p.
- Vatamanyuk-Zelinska, U., & Melnychenko, O. (2020). The effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of stimulating entrepreneurial activity in the regions of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(3), 11-27. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.02)

References

- Antonenko, I. Ya. (2014). Turystychna renta jak instrument rozvytku lisoresourcesnoi sfery. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 2, 17-20.
- Bardash, S. V., & Osadcha, T. S. (2019). *Bukhhalterskyi oblik renty*: monohrafiia: Za zah. red. prof. S. V. Bardasha. Khers. derzh. un-t. Kherson.: KhDU, 252 s.
- Bardash S., & Osadcha T. (2017). Identification of the impact of globalization on the development of accounting methodology. *Baltic Journal of Economic Studies*, 3(5), 343-351. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-343-351>
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Identification of economic and legal preconditions for rent accounting. *Baltic Journal of Economic Studies*, 1(4), 31-39. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-31-38>
- Bardash, S., & Osadcha, T. (2018). Accounting of results of rent relations. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(4), 24-32. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-24-32>
- Boiko, M. H. (2013). Osoblyvosti utvorennia renty v turyzmi. *Efektivna ekonomika*, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2448>
- Buchanan, J. M. (1980). Rent seeking and profit seeking. Eds. By J. M. Buchanan, R. D. Tollison, G. Tullock. *College Station*: Texas A&M University Press, 4, 3-15.
- Demianova, I. V. (2009). *Turystskaia renta v systeme ekonomycheskykh otnosheniy rehyona*: avtoref. na soiskanye uchen. stepeny kand. ekon. nauk., spets. 08.00.01 ekonomycheskaia teoriya. Cheboksary, 24 s.
- Derzhavna prohrama rozvytku turyzmu na 2002-20210 roky, zatverdzhena Postanovoioiu Kabinetu ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2002 r., № 583*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/583-2002-%D0%BF#Text> (data zvernennia 03.01.2022 r.)

- Furmaniak, S., Gauden, P.A., Patrykiewicz, A., Miśkiewicz, R., & Kowalczyk, P. (2018). Carbon Nanohorns as Reaction Nanochambers - a Systematic Monte Carlo Study. *Scientific Reports*, 15407. <https://doi.org/10.1038/s41598-018-33725-z>
- Kazachkovska, H. *Turystyczna renta jak instrument ekonomichnoho rehulivannia rozvytku turyzmu*. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39764/15-Kazachkovska.pdf?sequence=1>
- Kharichkov, S. K., & Dyshlovyi, I. M. (2010). Pryrodna renta yak ekonomichnyi instrument pryrodokorystuvannia. *Ekonomyka i upravlenye*, 2, 93-100.
- Kovalev, D. A. (2006). *Nauchnye problemy i praktycheskye zadachy intehratsyy Rossyy v industriyu myrovoho turyzma*. Avtoreferat dySSERTatsyy na soiskanye uchenoi stepeny doktora ekonomycheskykh nauk. Spets.: 08.00.05 Ekonomyka y upravlenye narodnym khoziaistvom (sfera usluh), 08.00.14 Myrovaia ekonomyka. Moskva. 40 s.
- Kozyrev, V. M. (2012). *Turystyskaia renta: monohrafyia. Rossyiskaia mezhdunarodnaia akademyia turyzma*. 3-e yzd., pererab. y dop. M.: Lohos, 138 s.
- Krueger, A. O. (1974). The Political Economy of the rent-Seeking Society, *American Economic Review*, 64(3), 291-303.
- Leonenko, N. A. (2021). *Mekhanizmy derzhavnogo rehulivannia turystychnoi sfery Ukrainy*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora nauk z derzhavnogo upravlinnia, spetsialnist 25.00.02 - mekhanizmy derzhavnogo upravlinnia. Kharkiv, 406 s.
- Liubitseva, O. O. (2003). *Rynok turystychnykh posluh: navchalnyi posibnyk*. K.: Alterpres, 436 s.
- Melnychenko, O. (2020a). Is Artificial Intelligence Ready to Assess an Enterprise's Financial Security? *Journal of Risk and Financial Management*, 13(9), 191. <https://doi.org/10.3390/jrfm13090191>
- Melnychenko, O. (2020b). Assessment of financial security of an enterprise on the basis of behavioral economics. Bulletin Of The Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. *Economic Sciences*, 44-59. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2020-3-44-59>
- Melnychenko, O. (2021a). The Energy of Finance in Refining of Medical Surge Capacity. *Energies*, 14, 210. <https://doi.org/10.3390/en14010210>
- Melnychenko, O. (2021b). The Prospects of Retail Payment Developments in the Metaverse. *Virtual Economics*, 4(4), 52-60. [https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2021.04.04(4))
- Melnychenko, O., Kalna-Dubinyuk, T., Vovchak, O., & Girchenko, T. (2021). *The influence of climate change on the lifeinsurance in the EU: A panel data approach*. E3S Web Conf., 307, 07001. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130707001>
- Miśkiewicz, R. (2018). The importance of knowledge transfer on the energy market. *Polityka Energetyczna*, 21(2), 49-62. <https://doi.org/10.24425/122774>
- Miskiewicz, R. (2020). Efficiency of electricity production technology from post-process gas heat: Ecological, economic and social benefits. *Energies*, 13(22), 6106. <https://doi.org/10.3390/en13226106>
- Miśkiewicz, R. (2021). The Impact of Innovation and Information Technology on Greenhouse Gas Emissions: A Case of the Visegrád Countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 14, 59. <https://doi.org/10.3390/jrfm14020059>
- Miskiewicz, R. (2022). Clean and Affordable Energy within Sustainable Development Goals: The Role of Governance Digitalization. *Energies*, 15(24), 9571. <https://doi.org/10.3390/en15249571>

- Miśkiewicz, R. (2021), Knowledge and innovation 4.0 in today's electromobility, in: Z. Makiela, M.M. Stuss, and R. Borowiecki (Eds.), *Sustainability, Technology and Innovation 4.0* (pp. 256-275), London, UK: Routledge.
- Miśkiewicz, R., Rzepka, A., Borowiecki, R., & Olesiński, Z. (2021). Energy Efficiency in the Industry 4.0 Era: Attributes of Teal Organisations. *Energies*, 14(20), 6776. <https://doi.org/10.3390/en14206776>
- Miśkiewicz, R., Matan, K., & Karnowski, J. (2022). The Role of Crypto Trading in the Economy, Renewable Energy Consumption and Ecological Degradation. *Energies*, 15(10), 3805. <https://doi.org/10.3390/en15103805>
- Novak, O., Melnychenko, O., & Oliinyk, O. (2021). *Improving the regulation of the derivatives market as an objective prerequisite for sustainable development of the global financial system*. E3S Web Conf., 307, 02002. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130702002>
- OON: *zbytky turizmu vid SOVID-19 mozhut sklasyty dva tryliony dolariv*. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-zbytky-turizmu-vid-sovid-19-mozhut-sklasyty-dva-tryliona-dolariv/a-59965280>
- Osadcha T. S., & Melnychenko O. V. (2021). Rynok strakhuvannia zhyttia ES v umovakh zmin klimatu. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho*, 3, 4-14. <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2021-3-4-14>
- Osadcha, T. S. (2016). *Metodolohiia bukhhalterskoho obliku ta analizu renty*: monohrafiia. Zhytomyr: PP «Ruta», 292 s.
- Osadcha, T., & Melnychenko, O. (2021). Enerhoefektyvnist platizhnykh operatsii. *European Cooperation*, 2(50), 18-39. <https://doi.org/10.32070/ec.v2i50.114>
- Osadcha, T., Melnychenko, O., & Spodin, S. (2021). Hroshovyi obih v umovakh enerhetychnoi lykhomanky. *European Cooperation*, 3(51), 7-33. <https://doi.org/10.32070/ec.v3i51.117>
- Prokopenko, O., & Miśkiewicz, R. (2020). Perception of "green shipping" in the contemporary conditions. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(2), 269-284. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2\(16\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.2(16))
- Saługa, P.W., Szczepańska-Woszczyzna, K., Miśkiewicz, R., & Chład, M. (2020). Cost of equity of coal-fired power generation projects in Poland: Its importance for the management of decision-making process. *Energies*, 13(18), 4833. <https://doi.org/10.3390/en13184833>
- Shkodina, I., Melnychenko, O., & Babenko, M. (2020). Quantitative easing policy and its impact on the global economy. *Financial And Credit Activity: Problems of Theory And Practice*, 2(33), 513-521. <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptive.v2i33.207223>
- Tkachenko, T. I. (2006). *Stalyi rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu*: monohrafiia. K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., 537 s.
- Tullock, G. (1988). Rents and rent seeking. *The political economy of rent seeking* / Eds. Be C. Rowley, R. Tollison, G. Tullock. Boston, 251 p.
- Vatamanyuk-Zelinska, U., & Melnychenko, O. (2020). The effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of stimulating entrepreneurial activity in the regions of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 18(3), 11-27. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.02)
- Zakon Ukrainy «Pro turizm», № 324/95-VR vid 15 veresnia 1995 r. zi zminamy ta dopovnenniamy vid 14.07.2020, № 768-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 03.01.2022 r.).

Received: 02.01.2022

Accepted: 29.01.2022

Published: 31.01.2022